

Legkorábbi Csongrád megyei textilemlékünk az ún. Mátyás casula, amelyet Mátyás király a hagyomány szerint 1465-ben adományozott a szegedi Szt. Dömötör egyháznak.¹⁸⁴ Jelenleg a szegedi Ferences Kincstárban van (48. T 249). Szövege arannyal, az ágak mintáiban zölddel, a virágokéban késsel átszőtt, vörös atlaszalapú, gránátalma-mintás brokát.

A miseruha keresztezése és keresztje 1773-ból való, arany alátöltött laposhímzés, ezüsttel átszőtt kék alapon pillangóval és igazgyönggyel díszített kék rocailleokból álló, medaillonokba foglalt, legyező-virágrozettás motívumú. A casulakereszt alján gyönggyel szegélyezett, alátöltött korona alatt laposhímzésű jelenet: Szt. István felajánlja az országot a holdsarlón álló Máriának. Alatta aranyozott, sodrott dróthímzésű felirat: „*Auxiliatrix Szegedien, 1773*”. Ahogy a miseruha bélésén olvasható, Mátyás palástjából készült: „*IHS. Hujus casula materia substrata ex regis paludamento serenissimi Mathiae Corvini Hungarorum Amabilissimi Regis est: Quod Maiestas Sua Sacratissima terminatis in hae Basilica BMV ad Nives, Regni Comitii templum restaurari curavit et hanc vestem unionibus decoratum AMDG et HBV Mariae an 1465. magnifice obtulit. Cujus pia memoria sit in aevum benedicta. Dein tractu temporis ob vetustatem priscam recepit Venustatem industria MVP. Simonis Zsucha Sacristiani, et sedulitate RP Josephus Telek Diffinitoris. Anno A Verbo incarnato et wx Virgine nato 1773. Benefactores Patroni et Benefactrices aeternam recipiant mercedem et coronam in Coeli. Sum venerabilis hujus Conventus Szegediensis Ord. Min. SP. N Francisci ab anno novae Gratiae 1465.*” Mátyás király korában Magyarország a stílusirányító olasz renaissance művészeti központokkal, különösen Firenzével élénk kapcsolatban állt, nagy mennyiségű pompás aranybrokát, damaszt, bársonybrokát került hazánkba.¹⁸⁵

Mátyás király miseruha-ajándékozásáról a századok folyamán többször megemlékeztek.¹⁸⁶ 1574-ben Göröcsöni Ambrus a szegedi országgyűlésről tudósít. „*Véksoe innepbe hogy Misere méne | Mind az egész ország be ioene velle | Misse után wraknac király monda | Szent Demeternek vagon hituán ruha. | Emlékezoetre neki offeráloc | Az érdemes Szentec iob koentest adoc. | Mindiárt szép felsoe ruháját le voná, | Ayitatoságból aszt oda adá, | Hogy Mise mondo ruha szép beloelle, | Melly hatuan ezer forintot męgérne, | Ez loenne mind eltig szent Demeterben, | Az Isteni szolgálatban Szegeden.*”

1575-ben Heltai Gáspár így emlékezik róla: „*Mikoron egyszer Szegeden a gyűlésbe vala és Szent Demeter napján bement volna a nagy missére és látta volna, hogy nem igen jeles kazula avagy missemondó ruha volna a plébánoson, a nagy missén mindgyarást offendára méné, és mikoron megközülte vola Szent Demeternek oltárát, mindjárt levoná az ő felső ruháját és az oltárra offerálá azt, hogy Szent Demeternek kazulát csinálnának belőle. Becsülik vala kedig azt a ruhát hatvan ezer forintra.*”

1696-ban Esterás Pál jegyzi fel: „*Az Tisza mellett mező Szeged városában volt egy Boldog Asszony Temploma, kiben tiszteltetett egy igen régi Boldogságos Szűz képe, kihez Mátyás király oly áetatossággal viseltetett, hogy egykor ottan lévén, az maga drága köntösit ki Tíz Ezer Tallérra bölcsületetett, le vetvén, oda ajándékozá.*”

A Mátyás-casula anyaga olasz későgótikus brokát. A művészi hatása — vörös atlasz alapon arannyal, a gránátalma zölddel és késsel átszőtt — selyemszövet a XV.

¹⁸⁴ Magyarország Műemlékei. Bp. 1961. II. 276.

¹⁸⁵ Radisich J., Magyarország művészettörténeti emlékei. VIII. t. 5. kép.

¹⁸⁶ Balogh J., A művészet Mátyás király udvarában. Bp. 1966. 100.

¹⁸⁶ Balogh J. 389—390.

48. (T. 249) Casula
ún. Mátyás casula
vörös atlasz alapon aranybrokát
olasz, Velence, XV. század
hímzése magyar, 1773.
Szeged, Ferences Kincstár

század közepén készülhetett és így a hozzáfűzött hagyománynak jogossága van. A szimmetrikusan elhelyezett gránátalma-motívumot ovális kis virágokkal szegett medaillon keretezi, a medaillonokat kanyargós szárú szegfűs indák kapcsolják össze. A gránátalmamotívum csaknem azonos megoldását közli R. Reichelt: *Das Textilornament. Ein Formenschatz für die Flächengestaltung* (Berlin 1956) c. művének 27. ábráján. Az ott közölt selyemszövet készítési idejét a XV. század második felére teszi, Olaszországot jelölve meg készítési helyként. Az indák rajzában még a távolkeleti felhőszalagra is, a szegfűmotívumokban pedig a közlekeleti bársonybrokátokra emlékeztek. A keleti hatás, a színpompa is Velencére utal mint szövetünk készítési helyére. A későbarokk motívumokat mutató casulakereszt hímzése magyar műhelymunka 1773-ból. A bájos naivsággal megoldott jelenet a casulakereszt alján a Madonnával és Szt. István térdelő alakjával, a szentek életéből vett jelenetekkel díszített, XV. századi casulakeresztek késői utóda.

A hagyomány Szt. Gellértnek tulajdonítja a szegedi ferencesek másik későgót casuláját (49. T. 252).¹⁸⁷ A miseruha anyaga arannyal átszőtt firenzei brokát. Mintája a legszebb későgótikus textilminták közül való. Csipkés levelek és apró kis virágok veszik körül a nagy, ananászos kiképzésű gránátalma-motívumot. A levelek közül apró kis ananász-szerű virágok nyúlnak ki. A motívumot hétkaréjos virágindás palmetta szegi be. Az ananász levélbugája fent áttöri a palmettakeretet. A palmettákat nagy akantuszlevelek kapcsolják össze. A szövés minta rajza, mint a XV. században többnyire, szimmetrikus.

A casulakeresztet fémszálás, alátöltött laposhímzésű, négy soros, váltakozó helyzetű négyzetekből alakított keret szegélyezi. A casulakereszt szakaszosan leöltött, lazuros aranyhímzéssel készült, az alakok és az architektúra körvonalai alátöltöttek. A kereszt karjain későgót baldachin alatt az angyali üdvözlét. A kereszt szárán gótikus fülkékben elhelyezett művészi ábrázolású szentek. Legfelül fej nélkül egy püspök alakja, alatta Szt. Erzsébet,¹⁸⁸ alatta ismét egy püspök, valószínűleg Szt. Gellért alakja. Legalul a felső hiányzó szakasz későgót fülkéje látszik a felső püspök-alak hiányzó fejének süvegével. A hegedű alakú előrész középsávján vörös atlasz alapon aranyszállal hímzett, sorokban rendezett tulipán-motívumokat látunk. Az előrész keresztje valószínűleg az átalakítás évéből (1630) származik.

A casulakereszt alakos ábrázolásain az arcok egykor festéssel készültek. A hímzés olasz, közelebről meghatározva az angyalok ábrázolása, különösen az angyali üdvözlésben, szembetűnően a quattrocento Firenzéjére utal. A casulakereszt karjain ábrázolt angyali üdvözlét nagyon hasonló az esztergomi kincstár vörös bársonybrokát casulájának angyali üdvözléséhez.¹⁸⁹

A casula barokk nyersvászon bélésén lejegyzett évszázados hagyomány szerint 1465-ben került a szegedi ferencesek birtokába. Ez időpontot kissé korainak tartjuk, a miseruha szövetének és kereszthímzésének tanulmányozása után kialakult véleményünk szerint ez a casula a XV. század utolsó évtizedéből származik, s feltehetőleg a Szegedi Baratin Lukács zágrábi püspök által 1501-ben alapított kápolna felszereléséből való, amellyel kapcsolatban az oklevelek piros selyem casulát is említenek.

Többi Csongrád megyei textílemlékünk a XVIII. századból származik. A XVIII. század első felében szöhettek a szegedi ferenceseknek 1753-ban adományozott miseruhakészlet szövetét. A casula (T. 253) arannyal, sárgával, fehérrel áttört kék brokát,

¹⁸⁷ *Bálint S. 28.*

¹⁸⁸ A kopottsága miatt meg nem állapítható, de a kolostori hagyomány és a szegedi Ferencrendi zárda mőtárgyainak leltára szerint Szt. Erzsébet.

¹⁸⁹ *Csernyánszky M., Az esztergomi főszékesegyház kincstárának paramentumai. Bp. 1933. 37. Genthon I., Magyarország műemlékei. Bp. 1957.*

50. Részlet a miseruhából:
a kereszt bal karja (az Angyal)

49. (T. 252) Miseruha
ún. Szt. Gellért miseruha
arannyal átszőtt brokát
← olasz, Firenze, XV. század vége
hímzése olasz, Firenze, XV. század
Szeged, Ferences Kincstár

51. Részlet a miseruhából:
a kereszt jobb karja (Mária)

nagy, stilizált, páfrányszerű levelekkel és bogáncsvirágokkal, mely utóbbiakból jobbra—balra fürtös virágzat hajlik ki. A nagyvonalú gazdag minta és a kápráztató színezés selymünk készítési helyét Franciaországba valószínűsíti.

A XVI. században véget ér az olaszok vezető szerepe az európai selyemszövésben, helyüket a franciák veszik át. A franciák a selyemszövést a pápákkal Avignonba költözött lucai szövőktől tanulták. A XVI. században azonban sok olasz szövő telepedett le Franciaország több városában is. A selyemszövő városok közül Lyon emelkedett a legnagyobb hírnévre, XIV. Lajos korában már vezet az európai selyemszövésben. A textil művészetében felül nem múlt színskálája különösen a kék, lila és lazacszín árnyalataiban, raffináltan finom színharmóniái és a Lajosok udvari művészei által tervezett mintái a lyoni selyemszöveteket az újkor legszebb textiliáivá avatják. A szegedi casula (52. T. 253) sávját (colonnáját) bordó bársony alapon két szegfűt hajtó, domború aranyhímzésű inda díszíti, a kereszt tetején olajfestésű applikált, keresztrefeszített Jézussal, kehelytartó angyallal, felette aranyhímzésű INRI felirat. A szegfűből jobbra—balra egy-egy kis tulipán nyúlik ki. A templomi feljegyzések szerint ezt a miseruhát Ladányi József és neje, Egressy Erzsébet adományozta 1753-ban. A casulasáv indadíszítménye a kor magyar világi hímzéseinek, az úrihímzésnek motívumaival rokon, hivatásos magyar hímzők, az ún. hímvarrók munkája. A hímzőszál aranyozott ezüst, a török eredetű skófiúm, amelyet hivatásos skófiúm-húzókon kívül (mint pl. Rákóczi Ferenc udvarában) ötvösök is készítettek.¹⁹⁰ A casula szegélydíszje és keresztsegélyei is ily hímzésűek, kis félkörökbe elhelyezett, szegfűs-féltöltés mintával. A casula hímzése 1753-ban készült.

A kiszombori casula 1730—40 körül készülhetett (53—54. T. 93). Hátrésze három sávra osztott, két szélsávja azonos mintájú: fehér atlasz alapon függőleges csíkban haladó, szalagsokorból kiinduló, színes selyemmel brossírozott búzakalász, szőlő, tulipán és rózsaszál. A kecsesen hajló inda a rokokó átmenetének vonalvezetését mutatja, 1760 körül készülhetett. A középső betétsáv arannyal átszőtt, színes selyemmel brossírozott, páfrányleveleket hajtó krizantém-csokros mintájú ezüstbrokát. — Csongrád megyei francia miseruháinkat számba véve legszebb mintájú a kiszombori casula hegedű-alakú előrésze. Anyaga arannyal és színes selyemmel brossírozott fehér atlasz. Gazdag mintáján a teljes regence díszítménykincs felvonul: szimmetrikusan elhelyezett rácsos mezők, kagylódíszek, bőségszaru, legyező és kagyló-idomú medaillonok. A brossírozott rózsacsokrokban a szövő a tűfestéssel kelt versenyre.

A XVIII. század közepéről származó francia brokátok képviselője a csanyteleki templom fehér selyematlasz alapú miseruhakészlete (55. T. 6), melynek mintája kisebb, szórt levelek között színes selyemmel brossírozott, nagy, nyílt-szirmú, rózsás; és a kiszombori r. k. templom lazac-színű atlasz alapon színes selyemmel brossírozott, arannyal, ezüsttel átszőtt miseruhakészlete (56. T. 94) nagy arany levelek között piros rózsas- és lila margaréta-mintás indával.

A tápéi miseruha (57. T. 464) szélsávjai a XVIII. sz. 60-as éveiben készültek valószínűleg Franciaországban, fehér atlasz alapon színes selyemmel brossírozott aranybrokátból. Mintáját színes, szórt, kisebb bogáncsvirág-csokrok adják, közöttük arany hullámvonalak. Középsávja a XVIII. sz. végén készült. Színes, sorokba rendezett, 6,5 cm átmérőjű rózsacsokros, kissé merev mintájú aranybrokát.

A nagymintás német brokátok csoportjába tartozik emlékanyagunkban a szentesi r. k. templom arannyal átszőtt, színes selyemmel brossírozott, zöld atlasz kehely-

¹⁹⁰ Palotay G., Ozmán török elemek a magyar hímzésben. Bp. 1940. 138.

52. (T. 253) Casula: brokát, magyar úríhímezésű középsávval; francia, 1753. Szeged, Ferences Kincstár

53. (T. 93) Casula (hátrésze)
arannyal és színes selyemmel átszőtt fehér atlasz
francia, 1730—40 körül
 Kiszombor, róm. kat. templom

54. (T. 93) A fehér atlasz casula előrésze

55. (T. 6) Casula
színes selyembrokát fehér atlasz alapon
francia, XVIII. század kezdete
 Csanytelek, róm. kat. templom

56. (T. 94) Casula részlet
lazacszínű atlasz alapon, arannyal, ezüsttel,
színes selyemmel átszőtt brokát
francia, XVIII. század közepe
Kiszombor, róm. kat. templom

tartója (T.429), amelyet finom, nagy barokk levelek és rácsos mezők között rózsza, pompás nőszirm, és szőlőlevél ékesít. A XVIII. sz. közepéről való.

Ugyancsak a nagymintás német, XVIII. sz. közepi brokátok más változatát mutatja be a csanyteleki templom lazac alapú, színes selyemmel brossírozott, aranybrokát pluvialeja nagy barokk levelek között lila tulipánnal és piros rózsával (58. T. 9) — valamint a szőregi r. k. templom fehér atlasz alapú, arannyal átszőtt, színes selyemmel brossírozott két dalmatikája (T. 462) barokk levéldísz és rácszat között félkörben elhelyezett rózsafüzérrel.

A német brokátok nagyvonalú, ünnepélyes mintáit látjuk a szentesi r. k. templom XVIII. század első feléből való, arannyal átszőtt zöld atlasz alapú miseruhájának (T. 428) két szélsávján is. Kissé nehézkes, arany barokk levél- és rácsdísz között színes selyemmel brossírozott pompás nőszirmok hajladoznak.

A szőregi r. k. templom két casulája (T. 460, T. 461) XVIII. századi lazac színű olasz felselyem damasztból készült barokk szalagdísz között akantusz-indákkal beszőve. Az egyik miseruha (T. 460) háta egy

57. (T. 464) Casula
fehér alapon színes selyemmel átszőtt
aranybrokát francia, 1760 körül
Tápé, róm. kat. templom

58. (T. 9) Pluviale részlet
lazac alapú aranybrokát
német, XVIII. század
Csanytelek, róm. kat. templom

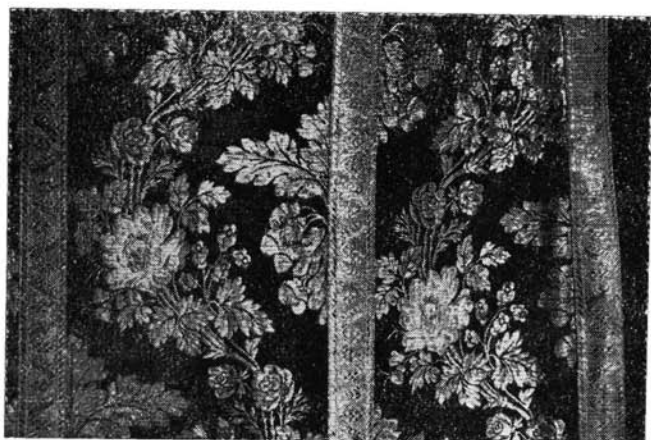
teljes mintát (rapportot) ad, tehát a minta igen nagy méretű, egyméteres hosszúságú.

A csanádi r. k. templom XVIII. századi levél- és szalag-mintájú, kék atlasz alapú miseruhájának (T. 2) szövete is olasznak tartható.

A kiszombori r. k. templom arannyal, ezüsttel átszőtt zöld selyembrokát miseruhakészlete (59. T. 91) a XVIII. század második feléből származik. Nagyrózsás, függélyes, hullámos vonalú inda díszíti. A szövete Olaszországban készült. Hasonló mintájú olasz brokátot őriz az Iparművészeti Múzeum textilgyűjteménye is.

A kiszombori r. k. templom ibolyaszínű selyemripsz alapon arannyal, ezüsttel átszőtt, színes selyemmel brossírozott, sorokba rendezett, margaréta-csokrokkal díszített, igen ünnepélyes hatású miseruhakészlete (60. T. 92) szintén a XVIII. sz. második felében készülhetett. Olasz brokát. Középsávja arannyal átszőtt selyemripsz, brossírozott selyem, színes, sorokba rendezett, apró margaréta-csokrokkal. Iparművészetünk kiváló kutatójának, Csányi Károlynak véleménye szerint oroszországi munka.

Az osztrák selyemszövés hazai képviselőjének tekinthető a szőregi r. k. templom

59. (T. 91) Casula részlet
arannyal, ezüsttel átszőtt zöld selyembrokát
olasz, XVIII. század második fele
Kiszombor, róm. kat. templom

60. (T. 92) Casula
ibolyaszínű selyemripsz alapon, arannyal,
ezüsstel, színes selyemmel átszőtt brokát
olasz, XVIII. század második fele
Kiszombor, róm. kat. templom

61. (T. 18) Casula
aranyhímzésű
osztrák, Mária Terézia kor
Deszk, róm. kat. templom

ultramarinkék atlasz miseruhakészlete (T. 459), melynek anyaga sorokba rendezett arany szőlőleveles, arany és ezüst búzakalászos, piros rózsamintájú brokát a XVIII. sz. közepéről (T. 459).

Osztrák vagy német a szegedi minoriták 1834-ből származó, zöld damaszt miseruhájának (T. 178) szövete, amelyet kerek medaillonba foglalt, körbe-komponált, egymással szembenálló griff alakok díszítenek.

Bécsből 1882-ből származik a sándorfalvi Pallavicini- miseruhakészlet (T. 129). Anyaga bordó, stilizált akantuszlevélmintás, neorenaissance selyemdamaszt. Középsávja színes gyapjú fonállal, keresztöltéses technikával hímzett, neogót palmettákban búzakalászt és négyszirmú piros virágot ábrázol, a legalsó palmettában a donátor, a Pallavicini-család hímzett címerével. (A Pallavicini-őrgrofok Sándorfalva kegyurai voltak.)

Hímzett díszű Csongrád megyei textilemlékeink közül az európai barokk általános stílusformáit követi a szegedi ferences kincstár sárga taft alapon színes selyem túfestéssel és szakaszosan leöltött ezüsthímzéssel készített antependiuma (T. 278). Mintája barokk kartusban paeoniás (bazarózsás) és rózsás indákat tüntet fel. Mária Terézia korában készült.

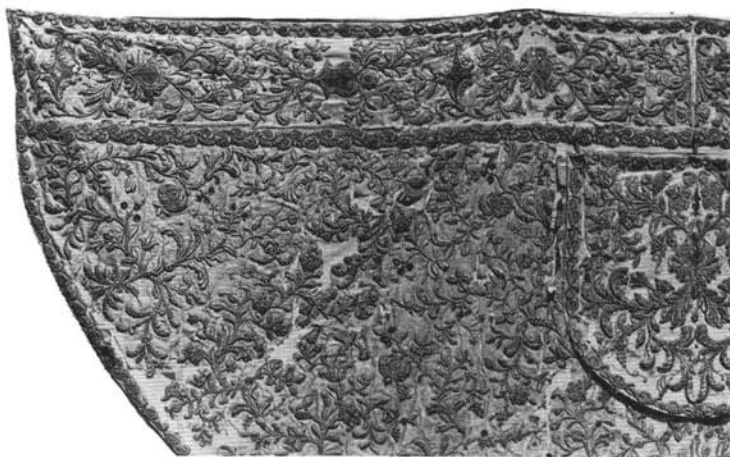
Valószínűleg osztrák eredetű a deszki r. k. templom barokk ízlésű, előkelő szépségű, piros atlasz alapon arany fémfonállal hímzett casulája is (61. T. 18). A casula egész hátrésze egyetlen nagyvonalú, tiszta és jól áttekinthető minta: szimmetrikus elhelyezésű szalagdísz között finom, könnyed levéldísz, stilizált virágokkal, a közép-

62. (T. 256) Casula,
aranyhímzésű selyem moiré
osztrák, Mária Terézia kora
Szeged, Ferences Kincstár

63. (T. 276) Pluviale
aranyhímzésű
osztrák, Mária Terézia kor
Szegec, Ferences Kincstár

64. (T. 276) Részlet
a pluvialéből

sávban legyezős díszű, rácsos rokokó stílusra emlékeztető medaillonnal, amelyből stilizált virágdísz nő ki. A kompozíció művész kezére valló, a technikai kivitel is kiváló; a deszki casula Csongrád megyei textil emlékeink egyik legszebb darabja. Mária Terézia korában készült.

Mária Terézia Magyarország több templomának gazdagon díszített egyházi öltözeteket adott. Ezek közé tartozott a jászói premonstreieknek 1780-ban adományozott miseruha-készlete, amely jelenleg a szegedi ferences kincstár tulajdonában van. A pezsgőszínű selyem-moiré alapú miseruhakészletet (18 db, T. 256—271—276—277) pazar, alátöltött fémszálás, barokk aranyhímzés díszíti, helyenként aranypillangókkal (Paillette d'or). Súlyos, gránátgyümölcsös, stilizált leveles, szimmetrikus indák hálózák be az alapot, oly sűrűn, hogy az alapszövet alig látható. A kompozíció zsúfolt, jóformán áttekinthetetlen, a gallyak szövedékében, a sok csillogásban, pompás fény-árnyék hatásban elkápráztat a szem (62. T. 256, 63., 64. T. 276).

A szentesi r. k. templom fekete damaszt gyászcasulájának (65. T. 434) gyöngyöltéses barokk díszje ugyanezt a szemkápráztató zsúfoltságot mutatja. A középsáv alján, a grófi címerpajzs alatt hímzett évszám szerint a casula 1763-ban készült. Középsávja fehér damaszt, ezen helyezkednek el a rendkívül gazdag rácsos mezők; stilizált levél között, barokk kartusban naturalisztikus megfogalmazású rózsák. Rajza rendkívül finom, gazdagon részletezett, ám minden pompája mellett is a minta áttekinthető. A fehér selyemfonalas hímzést magyar műhímző kiváló alkotásának tartjuk.

A XIX. sz. második felének népies felfogású Krisztus kínszenvedése jelvényeinek hímzett ábrázolása díszíti a földéaki r. k. templom neoromán lila félselyem-damaszt casuláját (T. 21). A miseruha hátrészét betölti az okkeres színű gyapjúfonállal, lapos öltéssel készített minta: a kereszt, rajta Veronika kendője, a kereszt tövében létra, lándzsa, szivacs, harapófógo, kalapács, kanna, töviskoszorú. A hegedű alakú előrészen iganilyen technikával: tálcán elhelyezett három kocka, kanna, ostor, kard. A színezés fáradt, szürkés-drappos.

A görögkeleti egyházak számára XVIII. századi hímzések közül említést érdemel a szegedi gör. kel. szerb templom cikklámenszínű selyemripsz alapú, túfestéses, görög-kereszt alakú kehelytakarója (T. 147), továbbá fehér atlasz alapon aranydróthímzéssel díszes kehelytakarója (T. 146), valamint a hódmezővásárhelyi gör. kel. templom kerek kehelytakarója (66. T. 57), mely a XVIII. században bordó bársonyból készült s táblásan leöltött arany skófumos tulipánnal és levelekkel van díszítve. Ezeket a hímzéseket hazai készítményeknek kell tekinteni, sőt az utóbbinál a magyar úrihímzés hatása első pillantásra is felismerhető.

A szegedi ferences kincstár két bordó selyemdamaszt kehelytakarója alátöltött skófumos aranyhímzésében a magyar úrihímzés jól áttekinthető mintavilágát idézi (67. T. 251). Négy sarkán egy-egy ágból kinövő két tulipánt — két jácintot — egy palmettát hajtó virágtő, az oldalak közepén szívidomból kinövő, két tulipánt és egy szív-virágot hajtó tő. Az alsó sarokban elhelyezett virágtövek között két angyal kelyhet fog közre, alatta. „1751. CS.”, az angyalok felett, hímzett koszorúban Jézus-monogram.

Az úrihímzés, amelynek gyökerei még a XVI. századba nyúlnak vissza, a török hódoltság alatt virágozhatott az Alföldön is. Előkelő nagyasszonyaink hímzéstudományáról írott források és fennmaradt emlékek sora ad hírt. A makói, hódmezővásárhelyi és szentesi ref. egyházak birtokában levő úrasztali kendők a magyar úrihímzés elterjedt műgyakorlatára mutatnak a Tiszántúlon. Főúri családjaink fehérneműiket, asztal- és ágyneműjüket gazdagon hímezték. Ez a szokás bizonyos mértékig egész Európában divott, amint azt a képzőművészeti források, a freskók, tábla-

65. (T. 434) Gyászcasula
magyar, 1763.
Szentés, róm. kat. templom

66. (T. 57) Kehelytakaró
aranyhímzésű
XVIII. század vége
Hódmezővásárhely, gör. kel. templom

67. (T. 251) Kehelytakaró
az ún. „Mátyás casula” aranyhímzésű
kehelytakarója 1751.
Szeged, Ferences Kincstár

amelyhez a leggyakrabban egy szín társul, a bíborvörös vagy a zöld. A több színnel vagy több árnyalattal készült hímzések száma nem nagy, de itt sincs több egy vagy két tiszta színnél. Leginkább a csupa arany vagy csupa ezüstszálas hímzés fordul elő igen sok finom lötésváltozattal. Az alap fehér, leginkább az ún. *patyolat*. A *skófiom* az aranyból vagy ezüsből kalapált fémdrótot jelenti, de használják a megjelölést a fémmel ötvözött fonálra is. A források a varrás, az öltés módjára is kiterjednek, de ma már nem ismerjük a „magyar, olasz, spanyol, lengyel, török és kazul (perzsa) öltések” jelentését.¹⁹²

A hímzés a férfi és női ingeket és más alsó ruhákat a lepedők, párnák, abroszok, futók és különféle kendők (zseb- és asztalkendők, tányérfogó, ételfogó, cipótakaró keszkenő) széleit, többször a közepét is díszítette. Olasz források főként fehérműről, lepedőről és párnáról beszélnek.¹⁹³

A mi gyűjteményeink ez utóbbiakból őrzik a legtöbb emléket, de igen sok a kendő, főleg az úrasztalterítő. A testi fehérmű a leltárok és a képzőművészeti ábrázolások szerint nagy szerepet játszott, de a használatban természetesen ez volt leginkább kitéve a pusztulásnak. Az úrasztali terítők a reformátusok lakta területeken maradtak fenn legnagyobb számban. Díszítésük azonos a világi rendeltetésű terítők díszével, egyházi használatuk sokszor másodlagos, mint pl. a győri ref. egyház török jégkendőül szolgált úrasztalterítőjéé.¹⁹⁴

¹⁹¹ L. a 190. jegyzet.

¹⁹² Csermelyi S., Magyar hímzések kiállításának leíró lajstroma. Bp. 1918. 26.

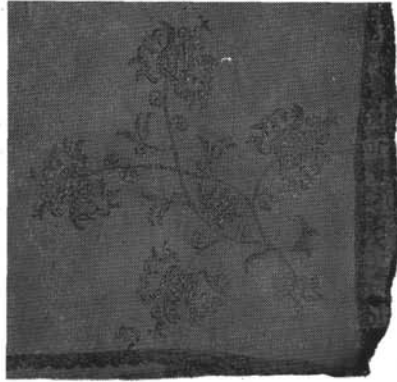
¹⁹³ Csermelyi S. 27.

¹⁹⁴ Csermelyi S. 27.

képek, szobrok, grafikai ábrázolások, ornamentális mintakönyvek és egykorú írott források tanúsítják. Olaszországban nagyon kedvelt volt.¹⁹¹ Elterjedtsége és időtartama azonban az egyes országokban különbözött egymástól. Nálunk ez a divat igen sokáig élt, egyrészt a történelmi-társadalmi viszonyok alakulása, másrészt azonban közkedveltsége miatt és a sorscsapások ellenére is szinte páratlan gazdagságban maradtak ránk emlékei nemcsak közgyűjteményeinkben, de a legeldugottabb református egyházakban is.

Ezeket a hímzéseket főúri udvarházainkban a nagyasszonyok maguk készítették. Házuk népének asszonytagjaival, néha török hímzőnőkkel, ún. „bujákkal” együtt, mint írott forrásaink megörökítették. E hímzések díszítő elemei a 17. század óta szinte kizárólag virágok. A török és renaissance alapformát erős ornamentális fantáziával és önálló ízléssel alakították. Színezésük arany, ezüst,

68. (T. 109) Úrasztalterítő
Magyar úrihímzés 1757.
Makó, ref. templom

Ha a kendőkön dedikáció és vallásos ikonográfiából származó jelvény van (ez igen gyakori): rendeltetésük egyértelmű, ha ezek hiányzanak, felhasználásuk másodlagos lehet.

A Csongrád megyei úrihímzések a hímzés városi polgárság körében való elterjedtségének és közkedveltségének bizonyítékai. A Csongrád megyei úrihímzések emlékei díszítményei mint az úrihímzés díszítményei általában, növényi elemeket tartalmaznak; az olasz eredetű gránátalma gránátvirággá alakított motívumát, a török eredetű tulipánt, jácintot és miribótát. A kompozíció szerkezete egyszerű, jól átgondolt, a széprajzú indák vonalvezetése könnyed, lendületes. Csak a legtrikább esetben származhattak mintakönyvekből; az úrihímzések mintái, mintadarabok jártak kézről kézre, amint a kor levelesgyűjteményei és hagyatéki leltárai tanúsítják. Egy 1607-es hagyatéki leltár szerint: „... hat varrott példa. Egy darab patyolat. Kendő keszkendőben való hím egy bokor.”¹⁹⁵

A virágok síkjellegűek. A motívumokat arany skófiummal hímezték fürgé női kezek a fehér vászonra vagy a török eredetű patyolatra. A terítőt leginkább arany-szálból vert csipke szegélyezi.

Csongrád megyei emlékanyagunk a XVIII. sz. második feléből származik. A legkorábbi a makói ref. egyház 1757-ből való fehér lenvászon úrasztalterítője (68. T. 109). Négy sarkában szakaszosan leöltött, laposöltéses technikájú, gránátvirágból kinövő, egymást metsző két száron két-két tulipánt hajtó tő, a terítő oldalainak közepén egy-egy tulipán. A terítő közepének aranyhímzésű felirata szerint: „Kulin Demeter, Joó Sámuel és Csiszár János uraimék a makói szent eklésiához csináltatták 1757-ben.”

Mintája a Palotai Gertrúd¹⁹⁶ által ismertetett monostorpályi ref. templom 1792-ből származó úrasztalkendője aranyhímzésű sarokdíszítményének több, mint három évtizeddel korábbi megfogalmazása, de annál kevésbé tömört, kevésbé barokkos.

A hódmezővásárhelyi ref. újtemplom fehér patyolat úrasztali kendőjének négy sarkában három tulipánt hajtó egyszerűbb törökös virágtő látható. A terítő hímzett aranybetűs felirata szerint 1759-ben készült, Csorba Mihályné, Tóth Kata műve (T. 34).

Ugyancsak a hódmezővásárhelyi ref. újtemplom tulajdonában van két másik XVIII. század közepi úrasztali kendő, az egyik fehér patyolat négy sarkában öt

¹⁹⁵ Csermelyi S. 28.

¹⁹⁶ Palotay G. 24.

tulipánt-hajtó indával (69. T. 35), a másik fehér vászon négy sarkában három szív-
virágot hajtó, törökös felfogásban arannyal hímzett, hajlott virágtővel (70. T. 36),
az oldalak közepén egy-egy tulipánnal.

A makói úrasztalterítő mintáját követi négy tulipánt hajtó, törökös virágtővel
a hódmezővásárhelyi ref. újtemplom 1797-ből származó, fehér taft úrasztali kendője,
amelyet Asztalos Mihály hitestársa, Varga Kata készített (71. T. 33). Ez a típus
lehetett a tiszántúli úríhímzések legkedveltebb motívuma, mert Békés megye területén
1954-ben végzett helyszíni kutatásaink szerint a ref. templomok emlékanyagában
többször előfordul. A hódmezővásárhelyi terítő sarokmintájában az egymást keresz-
tező szárok között térkitöltő elemként a virág helyett pontsor szerepel, s ugyancsak
pontsor képezi a virágok belső szíromlevelének térkitöltését is. Az úríhímzések késői
példája a hódmezővásárhelyi susáni ref. templom 1805-ben Tühegyi Judit által készí-
tett, négy sarkában egy-egy gránátvirágos közepű, körbe hajló, aranyhímzéses indát
ábrázoló úrasztali kendője (T. 56).

A szentesi ref. templom fehér vászon úrasztalterítőjén levő arany fém-
szálás, laposöltésű mintájának naturalisztikus felfogású, rózsás-leveles indáját már
a biedermeier polgári hímzés ihlette. A terítőt id. Miketz Mihály hitvese, Csuts
Ilona készítette 1819-ben (T. 452).

Az úríhímzés szerkezeti megoldásával, de már a beidermeier stílusfelfogásával
készült a hódmezővásárhelyi susáni ref. templom fehér vászon úrasztalkendője, négy
sarkában színes selyemhímzésű búzakalással és szalaggal átkötött rózsacsokorral.
Aranybetűs felirata szerint a „becsületes takácscéh készítette 1823-ban. Varrta
Ország Zsuzsa.” (T. 55).

A biedermeier selyemhímzés pompásabb változata a hódmezővásárhelyi refor-
mátus ótemplom kék selyemtaft úrasztalterítője, amelynek két sarkába szalaggal
átkötött, rózsás tulipános szegfűcsokrot, két sarkában aranykehelyből kihajló szőlő-
indás-tulipános csokrot, a terítő közepére pedig rózsás-tulipános koszorút hímzett
napkoronggal 1823-ban Ország Zsuzsa (72. T. 37).

Színes, árnyalt magyar zsenília-hímzés díszíti rózsza, ibolya és nefelejcs szálak-
kal a csanyteleki templom XIX. sz. eleji stóláját (T. 7).

1855-ben készült a szegedi ref. templom lyukacsos fehér-hímzésű, fehér vászon
úrasztalterítője, közepén kis koszorúban a donátor hímzett nevével és az adományozás
évszámával. „Gombás József 1855”. A terítő a kedvelt beidermeier fehérhímzések
késői példája (T. 155).

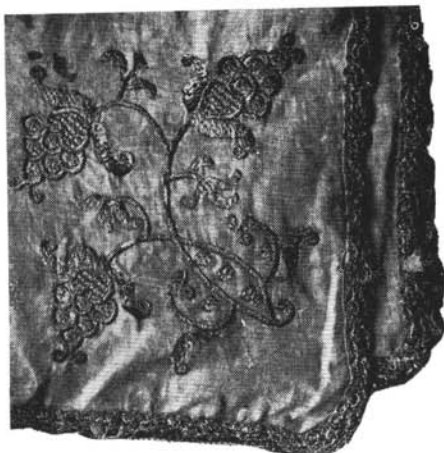
A szegedi ref. egyház tulajdonában egy fehér vászon úrasztalterítő is található,
melyet a Felvidékről, a Szepességből hoztak Tiszántúlra. A két végén zsubrikolt
betéttel díszített lepedő, betétjében az úrhímzés tulipán-indájának elnépiesedett alakjá-
val, két oldalán egykor színes mesterkével, a lepedő szélén 17 cm-es fehér lenfonálból
vert, hétkaréjos levélmintájú csipkével a XVIII. sz. végén vagy a XIX. sz. elején ké-
szült magyar munka (T. 156).

A vert csipke eredete a szövet szélének rojtozás- és bogozással történő elhatárolás-
ásával kezdődött. A technika már az ókorban ismeretes volt, de fejlődésének nagy
lendületet a paszományosok adtak a középkor végén. A csipkeverés Olaszországban
és Flandriában körülbelül egyidőben virágzott fel.

A magyarországi csipkeverésről a legrégebbi adat 1560-ból maradt ránk a sel-
mecbányai [*Banska Stiavnica*] levéltárban, mely a város felnőtt leányainak megtiltja
a csipkeverést, mert könnyű kereset lévén könnyelműségre vezet. Ez az adat arra
vall, hogy Felső-Magyarországon a bányavárosokban a csipkeverés technikája való-
színűleg közvetlenül Olaszországból, Velencéből kapott impulzusok alapján honoso-
dott meg, előbb, mint Németországban. A Szepességben és Gömörben a vertcsipke-

69. (T. 35) Úrasztalterítő
Magyar úrihímzés 1759.
Hódmezővásárhely, ref. újtemplom

70. (T. 36) Úrasztalterítő
Magyar úrihímzés
XVIII. század közepe
Hódmezővásárhely, ref. újtemplom

71. (T. 33) Úrasztalterítő
Magyar úrihímzés, 1797.
Hódmezővásárhely, ref. újtemplom

72. (T. 37) Úrasztalterítő
kék taft, színes selyemhímzéssel, 1823.
Hódmezővásárhely, ref. ótemplom

készítés századokon át virágzott háziiparként. Korabinszky 1786-ban megjelent földrajzi lexikonjában írja, hogy a paszományosok, akik Eperjesen [*Presov*], Bártfán [*Bardejov*] és Kiszsebenben [*Sabinov*] laktak, jó sok esztendő előtt jelentős keresetet juttattak a polgárleányoknak. Csipkét verettek velük. Az Eperjessel szomszédos Tótsoóvárott [*Solivar*] és Sóbányán [*Solivar*, egykor *Solna Bana*] még 1784-ben is oly szép csipkét vertek, hogy az Orvosok és Természetvizsgálók Kassa — eperjesi vándorgyűlése alkalmából rendezett kiállításon valósággal elragadták az ország minden tájáról összegyűlt részvevőket.¹⁹⁷ A XIX. század vége felé azonban e híres csipkeverési technika le hanyatlott.

Ez a magyar polgári ízlést tükröző csipkefajta—Csernyánszky Mária szerint— a helyi szükségleteknek és ízlésnek felelt meg s később eltávolodott a csipke általános fejlődésétől. Többnyire virágos ornamentikája a magyar műhímzés motívumainak áttétele a vert csipke technikájára.¹⁹⁸ Vert csipke emlékünknem sok maradt fenn, de ezek általában az úrihímzésű textilek értékes kiegészítői, és velük együtt a XVII. és XVIII. századi magyar virág-ornamentika megtestesítői.

Az egyházi zászlók most kerültek a kutatás előterébe, méltatásukra ezért bővebben nem térhetünk ki, csupán a szegedi ferences kincstárban levő legjelesebb darabokat mutatjuk be (73—76. T. 281—284).

A textilművesség körébe tartozik a szegedi Móra Ferenc Múzeum jeles szegedi céhzászló gyűjteménye is, mely külön méltatást érdemel.¹⁹⁹ A céhek szabályzataik értelmében gondosan ápolták a vallásos hagyományokat. Az igen szigorúan vett úrnapi misén és körmeneten az egész céhnek zászló alatt kellett megjelenie.

Egy 1724-es szegedi céhszabályzat szerint az úrnapi körmenet rendje a következő volt: „a céhek előtt egynehány pár kis diákocskák saját zászlójukkal mentek. Az bötsületes céhek közül pedig, akinek zászlójuk még nem volt, előrementek, utánuk zászlós céhek közül: először a gombkötők, azután a szabók noha protestatióval, szűcsök, csizmadiák, és legutóbb a mészárosok, kik után oskolabeli diákok.”²⁰⁰

Ezek a céhzászlók a XVIII. század végétől kezdve maradtak ránk. Különböző színű osztrák félselyemdamasztból, ritkábban brokátból készültek, fecskefarkos vagy téglalap alakban. Közepüket mindkét oldalon olajfestésű kép: a céh védszentjének jelvényeinek ábrázolása díszítette.

A Móra Ferenc Múzeum gazdag céhzászló-gyűjteményéből (összesen 54 db, Ht. 67.15.1.—67.69.1. Itsz.) a következőket tartjuk említésre méltónak:

1797-ben készült a szegedi lakatosok, óráosok, puskaművesek fehér félselyem damaszt céhzászlója, egyik oldalán olajfestésű Madonnával és a céh jelvényeivel, az ország és város címerével, a másik oldalán céhjelvények és Szent Péter a mennyország kulcsával. Az asztalosok Szt. József védszentet ábrázoló zászlója 1829-ben,

¹⁹⁷ Az Iparművészet Könyve. (Szerk. Ráth Gy.) Bp. 575.

¹⁹⁸ Csernyánszky, M., The art of lacemaking in Hungary. Bp. 1952. 57—58.

¹⁹⁹ A szegedi Móra Ferenc Múzeum iparművészeti gyűjteményének részletes, több síkú feldolgozása szétfeszítené e tanulmány kereteit, ezért itt csupán említést teszünk róla ugyanúgy, mint a megye legjelentősebb iparművészeti magángyűjteményére, az Eder-gyűjteményre vonatkozóan.

²⁰⁰ *Hilf* L. 42.

73. (T. 281) Templomi zászló

74. (T. 282) Részlet templomi zászlóból

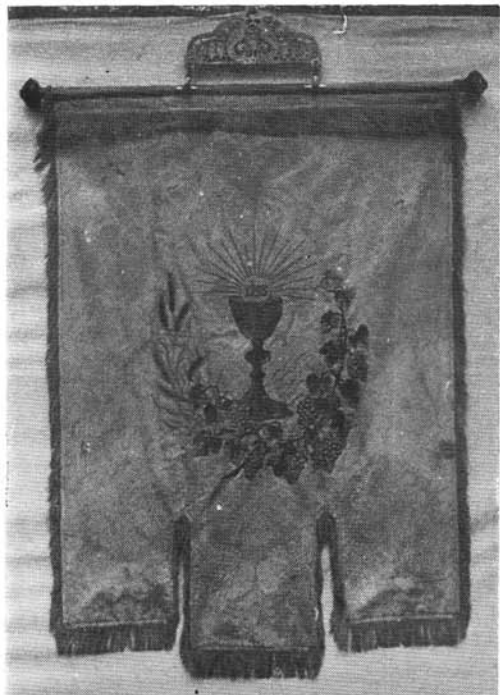
Patróna Hungariae olajfestésű képével.

Fehér selyemdamaszt XIX. sz. II. fele, Szeged

Szegedi Ferences Kincstár

75. (T. 283) Templomi zászló

76. (T. 284) Templomi zászló

73

74

75

76

a bognárok Szt. Katalin - zászlója 1838-ban, a cipészek Erhard püspököt, két angyalt, Szt. Istvánt és a Szt. Háromságot ábrázoló céhzászlója 1836-ban készült. A gazdag csizmadia céh negyedik céhzászlója 1859-ből, a fazekasok Szt. Flórián-céhzászlója 1827-ből, a gombkötők céhzászlója 1724-ből, a kalaposoké 1817-ből Mária Immaculatával, késeseké 1840-ből Szt. Katalinnal, a kovácsoké 1852-ből a Szt. Háromsággal és lópatkókkal, a kötélverőké 1853-ből Szűz Máriával, a kádároké 1854-ből Szt. Urbánnal, a magyar szabóké 1862-ből Szt. Annával, a magyar szűcsöké 1811-ből Szt. Bertalannal, a mészárosoké 1857-ből Szt. Lászlóval, a szíjgyártóké sárkányölő Szt. Györggyel 1810-ből, a szűrszabóké 1847-ből, a takácsoké 1822-ből Szt. Szeverin püspökkel, a timároké Szt. Lőrincsel 1830-ból származik.

A makói Éder Győző-gyűjtemény textíliák szempontjából Csongrád megye kiemelkedő magángyűjteménye. Hazánkban igen ritka, múlt századi török hímzés-gyűjteményt őriz. A téglalap alakú fehér patyolatkendők, a pesgírek szakaszosan leöltött, színes selyemszálas, laposöltéses technikával készült díszítményei az elnépiesedés arany és jellegét mutatják. Motívumaikban igen gyakori a ciprusfa, csúcsán oldalnézetben ábrázolt madáralakkal, kis épületekkel. A díszítmény teljesen geometrikus rajzolatú. E hímzések korábbi változatai hatottak közvetlenül hódoltsági székely népi hímzéseink motívum-alakulására, mert ott a ciprusfa a magyar díszítménykincsbe beleolvadva többször előfordul. A Néprajzi Múzeum Ecelről, Kézdiszentlélekről, Csikszentgyörgyről begyűjtött múlt századi anyagában ezeket a mintákat is megtaláljuk.²⁰¹

Éder Győző gyűjteményében a szepességi magyar vertcsipke néhány szép példányát is láthatjuk. A motívumok rajza már nem tartja meg a szilárd kompozíciót, túlburjánzó gazdagsággal áttöri a tisztán áttekinthető későrenaissance keretmotívumot. Az elnépiesedés kezdeti szakaszában, a XVIII. sz. második felében készültek.

A szőnyegszövés emlékeit két közel-keleti gyapjúszőnyeg képviseli emlékanyagunkban. Mindkettő a szegedi püspöki palota tulajdona. Az egyik (*T. 165*) bordó alapon fekete-sötétkék, kevés nyersszínnel élénkített ún. Hasli Bochara szőnyeg a XIX. századból. Három keretsávjában két egymásba kapaszkodó kampósor, élére állított négyzet- és rács-sor, tükrében pedig villa alakú mintacsíkok ékesítik. — A másik (*T. 166*) a XVIII. században készült ún. Kula-szőnyeg. Ez az imaszőnyeg fekete—nyersszínű—zöld—sötétkék színezésű, melynek kilenc, geometrikus virágokkal kitöltött sávval keretezett tükrében három, stilizált tulipánokat hajtó virágtő látható lépcsős imafülkében.

A modern magyar textilművészetet képviseli a Csongrád megyében (a makói Szabadság téri r. kat. templomban, ill. a szegedi ferences kincstárban) található két batik falikép, melyek a modern egyházművészet megújulásának első hírnökei közé tartoznak. Mindkét művet Jámborné Balogh Tünde alkotta. Hasonlók sem a hazai sem a külföldi egyházművészeti alkotások között nem ismeretesek. Maga a textiltalíképek sok és változatos technikát egybefogó műfaja a felszabadulást követő években teljessé vált hazánkban és Európa más országaiban is.²⁰² Nálunk az ún. beruházási munkák és a közönségigény mindinkább erősödő anyagi-társadalmi hátteret biztosítanak számára. A textil falikép legrangosabb műfajának, a gobelinnek nemzetközi nyelvét Lurçat újította meg, de sokat köszönhet a modern európai textilművészet az északi országok művészeinek is. A nemzetközi hangversenyben erőteljes hangokkal szólaltak meg a népi demokratikus országok, elsősorban a lengyelek, csehek és

²⁰¹ *Palotay G.* 38. 43—44.

²⁰² *P. Brestyánszky Ilona*, Dél-dunántúli textilművészek kiállítása Szabadkán. Jelenkor. 1970. III.417.

románok helyi hagyományaik modern áttételeivel. A nagy nemzetközi kiállítások, mint a lausannei Nemzetközi Textil Biennále, a madridi és barcelonai textilkiállítások az egyes országok eredményeit rendszeresen közkinccsé teszik. Az itt nyert inspirációk minden ország textilművészetében, így hazánkban is, gazdagítják a látásmódot s új erőforrásokat szabadítanak fel. A felszabadulás után jelentkező új igények hazánkban a falitextil hagyományos műfaja és technikái számára új lehetőségeket nyitottak meg. Gobelin művészetünk azonban a legújabb évekig nehezen tudott a táblakép hagyományaitól megszabadulni. E műfaj modern hazai úttörőjének, Ferenczi Noéminak nemes, a műfaj sajátos törvényeit érvényesítő művészete kevés folytatásra talált.²⁰³ A magyar textilművészetben az utolsó 4—5 évben jelentkeztek az első törekvések a táblafestésből elkülönülő, önálló kifejezőmódra. A hagyományos technikák a gobelin, a csomózott faliszőnyeg és a batik, illetve a kézfestésű képek voltak. A modern magyar textil területén az első nagy fellendülést az 50-es években a kézfestésű technika hozta a batikolt képek műfajában. A textillel foglalkozó iparművészek egyik csoportja a régi technikával teremt új formanyelvet, melyben korunk minden textilben megfogalmazható stílusirányzata jelentkezik. Az új felfogás és új formarendszer úttörő képviselői a batik területén Bródy Irén, Szuppán Irén, Juris Ibolya, Kürthy Ödönné, Gulás Zsuzsa, Hübner Aranka, Szabó Mariann és Szenes Zsuzsa. Hozzájuk csatlakozik az időközben felnőtt új nemzedék. Az elmúlt két évtized során maguk az úttörők is más utakra tértek, többen közülük a batikolás technikájától is elpártoltak. A batikolás szerepe azonban még mindig előkelő a magyar textilművészetben, bár népszerűsége ma már meg sem közelíti az ötvenes éveket. Új követői közé tartozik az expresszív kifejezési formákat alkalmazó makói művész, Jámborné Balogh Tünde.

1938-ban született Hódmezővásárhelyen. Inkább autodidaktának mondható, a festészet technikájának minden állomását maga fedezte fel,²⁰⁴ majd a szegedi Tanárképző Főiskolán nyert rendszeres oktatást. Útkeresései után a batikfestésben lelt igazi önmagára. Mint Bálint Sándor írta róla a makói József Attila múzeumban 1970-ben rendezett első kiállítása alkalmából: „iskoláktól, csoportosulásoktól távol, a magyar vidék csöndjében teremtette meg a maga alkotó világát. Szellemi rokonsága a középkor és a népművészet expresszív levegője, a népköltészet archaikus-modern, reális, stilizált formakeresése...

*Képeinek nincs mélységük, hátterük, az ember jelenik meg rajtuk felnagyítva, előtérbe hozva, a világdráma — természetnek, történelemnek, belső szenvedéseknek kiszolgáltatott, de mégis — egyetlen hőseként.”*²⁰⁵

Képeinek tárgyát a népköltészetből, a magyar népballadákából, és a bibliából veszi. Felfogása monumentális, formanyelve tömör, csak a lényegre sűrített, egyéni, kissé archaizáló.

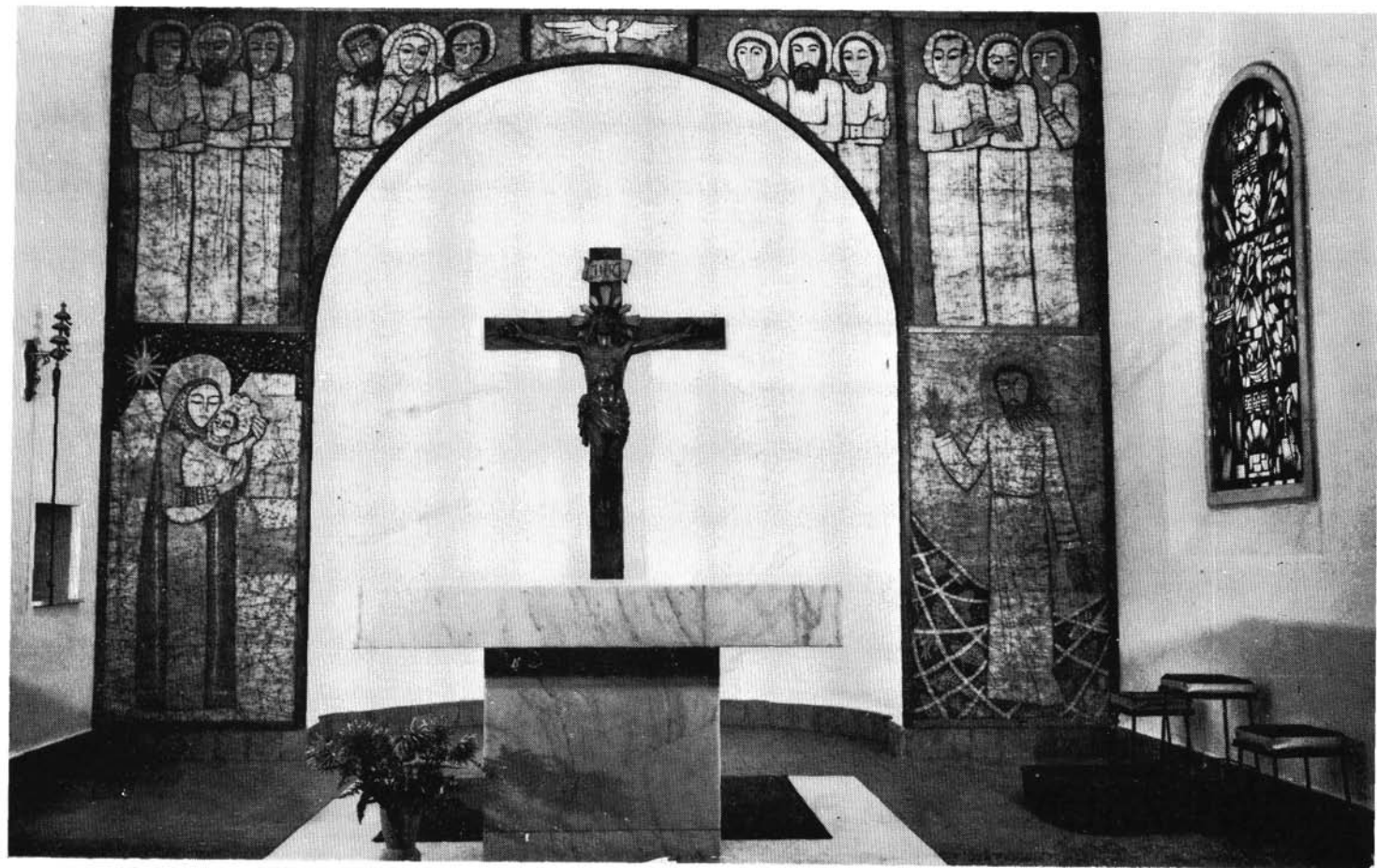
A makói Szabadság téri r. k. templomban levő, 1968-ban festett faliképe, mint Solymár I. méltatásában írja: Karácsony, Pünkösd, Húsvét hármas ünnep-körét jeleníti meg a népdalok hangján. A kórus hangzatú kompozíció a Gregorián énekekre is emlékeztet”.²⁰⁶ Az egész diadalívet betöltő monumentális egységbe foglalt batik-kép a középkori freskók szuggesztív erejével hat. A szegedi ferences kincstár számára 1971-ben készített Pietáját Szt. Pál Korinthosiakhoz írt I. levelének 15. szakasza ihlette: „Halál, hol a te győzelmed, halál, hol a te fullánkod.”

²⁰³ P. Brestyánszky I., Búzás Árpád és Simó Ágoston kiállítása. Művészet 1971. VIII. 25.

²⁰⁴ Solymár István, Két makói festő, Pethő János, Jámborné Balogh Tünde. Művészet. X:1 (1969.) 29.

²⁰⁵ Bálint S., Jámborné Balogh Tünde kiállítása. Művészet. XI. 1970. 42—43.

²⁰⁶ Solymár I. Művészet X:1 (1969.) 30.

78

77. (T. 126) Batik kép
Jámborné, Balogh Tünde műve 1968.
 Makó, Szabadság téri r. k. templom
- 78.—79.
 Részletek
Jámborné batik képéből

79